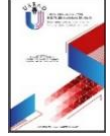

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 6, Year 6, Sayı 15, Issue 15,
Ağustos 2024, August 2024
e issn: 2687-2641

KİTAP İNCELEMESİ BOOK REVIEW

Kitabın Künyesi: Muhammed Emin Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukataa*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2021.
ON THE BOOK CALLED *MUKATAA IN OTTOMAN FOUNDATION LAW*

Nazan LİLA

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı,
Sakarya/Türkiye.
Res. Assist., Sakarya University, Department of Islamic Economics and Finance,
Sakarya/Türkiye.
nazankapici@sakarya.edu.tr
ORCID NO: 0000-0003-4858-233X

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1456118

Makale Türü / Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 20.03.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03.05.2024

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Lila, N. (2024). Kitap İncelemesi: Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukataa. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 6(15), 316-320.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Osmanlı Devleti, tarihte etnik ve kültürel açıdan çok farklı grupları bünyesine katarak asırlar boyu bir arada yaşatma başarısını elde etmiş sayılı imparatorluklardan biridir. Osmanlı'nın bu başarısı, temelde iktisadi alanda tesis ettiği sürdürülebilir sistem ile bu sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik olarak oluşturulmuş hukuk düzeninde yatmaktadır. Özellikle devlet iradesinin de üzerinde olan hukuk ve adalet sistemi, halka güven telkin ederek yönetimin meşruiyetinin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Buna ilave olarak Osmanlı hukuk sisteminin bir diğer özelliği, iktisadi ve toplumsal şartların zorlaması halinde gerektiğinde esneyebilen bir yapıya sahip oluşudur. Hukuki anlamda Hanefi mezhebi doktrinine mensup olan Osmanlı uleması, dönemin şartlarının gerektirmesi durumunda zaman zaman zaruret ve maslahat gibi ilkelere dayalı olarak doktrin kaideleri dışına çıkan karar ve hükümler verebilmişlerdir. Bu kitap, Osmanlı ulemasının söz konusu istisnai hükümlerine dayanan mukataa uygulamasını konu edinmektedir. Osmanlı vakıf hukukunda istisnai hükümlere dayalı olarak geliştirilen yöntemleri ele alan eserler çerçevesinde bu kitap, Süleyman Kaya'nın (2014) *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn* başlıklı çalışmasından sonra kaleme alınan önemli eserlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vakıf, Mukataa

Abstract: The Ottoman Empire is one of the few empires in history that has achieved the success of living together for centuries by incorporating ethnically and culturally diverse groups. This success of the Ottoman Empire lies in the sustainable system it established in the economic field and the legal order created to ensure the continuity of this system. In particular, the law and justice system, which is above the will of the state, has played an important role in ensuring the legitimacy of the administration by instilling confidence in the people. In addition, another feature of the Ottoman legal system is that it has a structure that can stretch when necessary if forced by economic and social conditions. In the legal sense, the Ottoman ulama, who belonged to the doctrine of the Hanafi's, were able to make decisions and judgments that went beyond the rules of doctrine from time to time, based on principles such as necessity and *maslahah*. This book deals with the practice of *muqataa* based on these exceptional rulings of the Ottoman ulama. Within the framework of the works that deal with the methods developed based on exceptional provisions in Ottoman waqf law, this book is one of the important works written after Süleyman Kaya's (2014) work titled *İcâreteyn in Ottoman Law*.

Key Words: Ottoman, Foundation, Muqataa

Eserin Bölümleri Hakkında Değerlendirme

Muhammed Emin Durmuş kitapta mukataayı, kiracının vakıf arazide kendi mülkü olmak üzere ve hakk-ı karara dayalı olarak bina inşa etmesi ya da ağaç dikmesi suretiyle kurulan özel bir kira sözleşmesi olarak tanımlamaktadır. Yazar kitapta mukataaya dair anlatımını üç bölümde ele almaktadır. Mukataanın tarihi seyrine odaklandığı ilk bölüme, hukuki açıdan vakıf arazilerde sıradan kira sözleşmesinin mukataalı kiralamaya dönüşme sürecine değinerek başlamaktadır. Bu çerçevede vakıf gayrimenkullerin kiraya verilmesinde vakfın suiistimal edilmemesi adına hukukçuların kira süresi üzerinde önemle durduklarını belirtmekte ve vakıf binalar için bir yıldan, vakıf araziler için ise üç yıldan daha uzun süreli kiralamaların *icâre-i tavile* kapsamında görülerek caiz kabul edilmediğini aktarmaktadır. Bununla beraber, zamanla vakıf gayrimenkullerin belirli zaruri durumların gerektirmesi neticesinde vakfın maslahatı gereği uzun süreli olarak (*icâre-i tavile* ile) kiraya verildiğini ve mukataanın da bu kapsamda olduğunu ifade etmektedir.

Yazar ayrıca, mukataaya benzer şekilde vakıf gayrimenkullerde kiracıya uzun süreli tasarruf yetkisi veren icâreteyn, gedik, icâre-i tavile ve meşedd-i müske gibi diğer uygulamalardan da bahsetmektedir. Söz konusu uygulamalar, kiracıya vakıf gayrimenkulde uzun süreli veya süresiz olarak (kayd-ı hayat şartıyla) tasarruf imkanı sağlamaktadır. Ardından yazar, mukataa kavramının arşiv belgelerinde geçen farklı türlerini sıralamakta ve eserinde kiracıya vakıf gayrimenkulde karar hakkı sağlayan mukataa türüne odaklanacağını belirtmektedir. Yazar kişiye karar hakkı veren mukataayı, kiracının vakıf arsada kendine ait olmak üzere ağaç dikmesi veya bina inşa etmesi şeklinde kurulan ve özel şartları bulunan bir kira sözleşmesi olarak betimlemektedir.

Yazar birinci bölümün sonunda, mukataanın Osmanlı döneminde uygulanma sebeplerini irdelemektedir. Bu bağlamda yazar, yangın ve deprem gibi doğal afetler sonrasında vakıf arazilerin imar edilmesi ihtiyacına değinmektedir. Arazi üzerindeki vakıf mülklerin tamamen yanması ya da yıkılması, vakfa gelir getirmesi amacıyla hazırlanmış bu yapıların gelirinin tamamen kesilmesi anlamına gelmekte olup bu durum vakıfları maddi açıdan ciddi sıkıntı içine sokmaktaydı. Afetler neticesinde kullanılamaz hale gelen vakıf mülklerin yeniden inşası meselesi, vakıf mütevellilerini karz-ı hasen ile borçlanma, muamele-i şer'iyye yöntemiyle borç alma ya da çalışanların maaşlarına belirli bir süre için el koyma gibi çeşitli çözüm yollarına sevk etmekteydi. Ancak söz konusu yöntemlerin de yeniden inşa masraflarını karşılama noktasında sınırlı kalması, boş halde duran vakıf arazilerin mukataa ile kiraya verilmesi meselesini gündeme getirmiştir. Bu noktada mukataa uygulaması, vakıf için düzenli bir gelirin temin edilerek hasar gören vakıf mülklerin inşa ve tamirinin sağlanması noktasında elverişli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın mukataanın işlevleri kapsamında değindiği bir diğer husus ise, mukataanın yerleşim yerlerindeki boş arazilerin imara açılarak şehrin genişletilmesine olan katkısıdır.

İkinci bölümde yazar, mukataa sözleşmesinin hukuki boyutunu mercek altına almaktadır. Sözleşmenin tarafları, vakfın temel yetkilisi konumunda olan müteveli ve vakıf arazide tasarrufta bulunacak olan kiracıdır. Sözleşmenin konusu ise mülkiyeti vakıflara veya devlete ait olan arazilerdir. Mülkiyeti vakfa ait olan arazileri yazar, gelirden istifade edilmek üzere hazırlanmış (müstegallât kabilinden) vakıf mülkler kapsamında değerlendirmektedir. Bu tür araziler ister boş olsun ister üzerinde vakıf mülke ait enkaz bulunsun mukataa yöntemiyle kiraya verilebilir. Nitekim mukataa sözleşmesi, esasında üzerindeki bina yanmış veya deprem neticesinde yıkılmış olan vakıf arsaların boş bırakılmayıp vakfa gelir temin etmek üzere değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Yazar bu noktada, mukataa sözleşmesine konu olan arazilerin genellikle yerleşim yerleri içinde boş halde bulunan veya ziraata elverişli olmayan araziler olduğunu vurgulamakta ve mukataayı şehrin imarına önemli ölçüde katkı sağlayan bir sözleşme olarak tasvir etmektedir.

Yazara göre mukataa sözleşmesi, istisnai bir yöntem olması hasebiyle ancak belirli şartların gerçekleşmesi halinde uygulamaya konulabilir. Nitekim kiracıya

vakıf arazide süresiz tasarruf imkânı sağlayan mukataa, esasında vakıflar için pek de avantajlı bir yöntem değildir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için hukuki açıdan gerekli şartları yazar, şu şekilde sıralamaktadır: Vakıf kurucusunun ilgili arazinin mukataa ile kiraya verilmemesine yönelik özel bir şartının bulunmaması, vakfın arazi üzerine bina yapmak için yeterli gelirinin bulunmaması, vakıf arazinin başka bir yöntemle kiraya verilmesinin mümkün olmaması ve vakfın araziyi mukataa ile kiralamaya ihtiyacının olması. Yazara göre ancak söz konusu şartlar gerçekleştiğinde vakıf arazinin mukataa yöntemiyle kiraya verilmesi hukuki açıdan meşru olur.

Eserin üçüncü bölümünde Durmuş, mukataa sözleşmesinin hukuki sonuçlarına odaklanarak sözleşmenin taraflara getirdiği hak ve yükümlülükleri irdelemektedir. Bu bağlamda sözleşmede mütevellinin başlıca haklarından biri, periyodik olarak ödenen ve ecr-i misle denk olan mukataa bedelini tahsil etmektir. Emsal ücretin tahsil edilmesi, mukataa sözleşmesinin vakıf için devamlı bir gelir kaynağı temin etme amacıyla kurulduğu dikkate alındığında, sözleşmenin olmazsa olmaz şartlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mukataa bedelinin kiracı tarafından kasıtlı olarak ödenmemesi halinde müteveli, vakıf arsası bir başkasına kiraya verebilir. Yazarın, sözleşmede mütevellinin hakları kapsamında dile getirdiği diğer başlıca hususlar ise şunlardır: Kiracının geride mirasçı bırakmadan vefat etmesi halinde tasarrufundaki boş araziye bir başkasına kiraya verme hakkı, vakıf arsada izinsiz yapılan mülkleri kaldırtma hakkı ve bazı özel durumlarda sözleşmeyi feshetme hakkı. Mütevelliye tanınan bu haklar, temelde vakfın maslahatının korunması ve sürdürülmesi amacıyla matuftur.

Yazarın mukataa sözleşmesinde kiracının hakları kapsamında zikrettiği başlıca husus, vakıf arazide hayat boyu tasarrufta bulunma hakkıdır. Yazara göre kiracıya tanınan bu hak, mukataa sözleşmesini sıradan kira sözleşmesinden ayıran özelliklerin başında gelmektedir. Ayrıca vakıf araziye ömür boyu kullanma yetkisine sahip olan kiracı, vefatından sonra arazinin tasarruf hakkını mirasçılara intikal ettirebilmektedir. Mukataa sözleşmesinde kiracının hakları kapsamında yazarın ikinci olarak ifade ettiği bu hak, kiracının vakıf arazideki kullanım yetkilerinin kapsamını özel mülke daha da yaklaştıran bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, kitapta intikal hakkını iki kısımda incelemekte olup kiracının özel mülkü sayılan ağaç ve binaların intikalinin İslam hukuku hükümlerine göre, vakfa ait olan arazinin kullanım hakkının intikalinin ise *intikal-i adi* adı verilen ve şartları sultan ya da vakıf kurucusu tarafından belirlenen bir yöntemle göre gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Vakıf arazinin kullanım hakkını intikal yoluyla devralan mirasçılar, mütevelliye ecr-i misli ödedikleri sürece araziye kullanmaya devam edebileceklerdir. Buna ilave olarak yazar, kiracının vakıf arazi üzerinde bulunan ve mülkiyeti kendine ait olan bina ve ağaçları dilediği şekilde başkasına satabileceğini, satım işlemiyle beraber vakıf arazinin kullanım hakkının da müşteriye ferağ yoluyla devredilebileceğini belirtmektedir.

Osmanlı'da vakıf hukukunun istisnai bir uygulaması olan mukataa sözleşmesini konu edinen eser, vakıf hukukuna aykırı görünen hulüv, gedik ve meşedd-i müske

gibi diğer uygulamaların da incelenmesi noktasında merak uyandırmakta ve ileri araştırmalar için ilham kaynağı olmaktadır. Ayrıca şer'iyye sicilleri ve fetva mecmuaları gibi Osmanlı'ya dair malumatın ana kaynağı olan belgelere dayalı olarak hazırlanmış olması hasebiyle yöntem ağısından da araştırmacılar için örnek teşkil etmektedir.